

KUR'ÂN HARFLERİNİN SIFATLARI

(Sifat-ı Hurûf)

Cemil KÜÇÜK*

Özet

Mahreç, harfler için terazi gibidir. Mahreç ile harflerin telaffuz olunurken doğru yerden çıkarılıp çıkarılmadığı bilindiği gibi, harflerin sıfatları da mihenk gibidir. Sıfatla harfin keyfiyeti; kuvveti ve zayıfı, kalın ve inceliği bilinir. Bu iki şey, yani mahreç ile sıfat; harfi ziyade ve noksanlıktan, kusur ve bozukluktan uzak tutar ve koruyarak sağlıklı bir şekilde düzelterek tezyin eder. Kur'ân bize tertil üzere okumayı emretmektedir. Kur'ân'ın tertil üzere yani, indiği gibi hiçbir şekilde tilavetinde bozulma olmadan doğru bir şekilde okunmasının esası harfleri tanıma, mahreç ve sıfatlarını kıraât âlimlerinin okudukları şekilde doğru uygulayabilmektir. Kur'ân-ı Kerim'in yirmi sekiz harfinin her birinin mahreci olduğu gibi bu harflerin kendine has sıfatları da vardır. Bu sıfatların sayıları hususunda farklı görüşler olmakla beraber biz burada Tecvîd âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri sıfatlar hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Daha önce bir yazımızda harflerin mahreçleri hakkında bilgi verdiğimiz için bu makalemizde yalnızca harflerin sıfatlarını ele almayı düşündük.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, harf, mahreç, sıfat

ADJECTIVES OF THE QURANIC LETTER

(Sifat-ı Hurûf)

Abstract

The origin is like a scales for the letters. A sit's known if the letters are sounded of the right way by the origin while they are being pronounced, the letters' character is tics are like touch stone. The state, strength and weakness, thicness and slightness of the letter are known by the characteristics. These two things, the origin and the characteristics adorne the letter by keeping out of the surplus and shortage, fault and defect and protecting and correcting whole somely. The Qur'an orders us to read by slow, measure drhytmict ones. The basic of reading the Qur'an by slow, measure drhytmict ones, ie, asit's revealed, rightly and without any defect of reciting is to know the letters, to reciteit's origin and characteristics rightly as the bookmen recite. As every twenty letters of the Qur'an has an origin, the seletters have also their own characteristics. Although here are different views on the numbers of these letters, we are going to try to give informations here for the characteristics agreed by the tajweed bookmen. As we gave informations on the origin of the letters by our previous article, we thought to approach only the characteristics of the letters.

Key Words: Qur'an, letter, origin, characteristics

Giriş

Dilbilimciler ve Kıraâtçiler genellikle harflere iki açıdan yaklaşmışlar: Birincisi,

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, ckucuk@hotmail.com

sesin oluştuğu, yani harfin çıktığı yer; buna mahreç adını vermişlerdir. İkincisi de harfin, mahreçten çıkarken aldığı keyfiyet; buna da sıfat adını vermişlerdir. Kur'ân tilavetinin aslına uygun ve sahih olması harflerinin mahreç ve sıfatlarının bilinmesi ve doğru uygulanmasına bağlıdır. Onun için de ünlü kıraatçı ed-Dânî (444/1053) bu konuda şöyle demektedir: “*Şunu biliniz ki, tecvidin mihveri ve sahih tilavetin esası, harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını bilmektir ki, böylece mahreçte müşterek olan harfler birbirinden ayırt edilebilsin*”.¹

Mahreç, harfler için terazi gibidir. Mahreç ile harflerin telaffuz olunurken doğru yerden çıkarılıp çıkarılmadığı bilindiği gibi, harflerin sıfatları da mihenk gibidir. Sıfatla harfin keyfiyeti; kuvveti ve zayıfı, kalın ve inceliği bilinir. Bu iki şey yani, mahreç ile sıfat; harfi fazlalık ve eksiklikten, kusur ve bozukluktan uzak tutar ve korur, sağlıklı bir şekilde düzelterip tezyin ederler.

Günümüzde Kur'ân okuyucuları ve öğreticileri arasında Kur'ân tilavetinde birçok hatalı okuyuşlara rastlanmasının temel nedeni Kur'ân kelimelerinin temel taşları olan harflerin sağlıklı bir şekilde telaffuz olunamamasından kaynaklanmaktadır. Bu da hem Kur'ân'ın tertiline ters düşmekte hem de halk arasında çeşitli olumsuz algılamalara sebep olmaktadır. Bu tür olumsuzlukların önüne geçmek ancak Kur'ân tilâvetinin sahih ve doğru gerçekleştirilmesi, her bir harfin mahrecini, sıfatlarını ve bu konudaki uygulamaları bilmek ve uygulamakla olur.² Harflerin kıraatle olan bu yakın ilişkisinden dolayı biz bu yazımızda harflerin sıfatlarını ele almayı düşündük.

I. Sıfat ve Kısımları

1.Sıfatın Tanımı

Sıfat/الصفة , “وصف” fiilinin mastarıdır. “وصف” ise bir şeyi tanımlayarak nitelemek, karakterize etmek, rengini göstermek anlamlarına geldiği gibi, sıfat/الصفة da, “nişan, alamet, nitelik, ayırt edici özellik ve karakter”³ anlamlarına gelmektedir. Bir şeyin sıfatı denildiğinde, onu başkalarından ayırt edici temel özelliği ve karakteri olan vasfı, alameti, rengi ve benzeri niteliklerine denildiği gibi o şeyin sertlik-yumuşaklık, incelik-kalınlık, kısalık-uzunluk ve benzeri nitelik ve niceliklerini belirten alamet ve durumlara da sıfat denir.⁴

¹ ed-Dânî, Ebu Amr Osman b. Said, *et-Taḥdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd*, (Thk.: Ğânim Kaddûrî Hamed), Dâru Ammar, Amman, 1421/2000, s. 102.

² İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Mukaddime*, (Haz.: M. Sadi Çöğenli), y.y., 2000, s.1; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, (Thk.: Ali Muhammed Debbâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, I, s. 214.

³ Ahterî, Mustafa b. Şemsuddin el-Karahisarî, *Ahterî-i Kebir*, İstanbul, 1310 h, I, s. 467; Muallim Nâcî, *Luğât-ı Nâcî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 511; Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996, s. 977.

⁴ Sarı, Mehmet Ali, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, trs, s. 55.

Tecvîd ıstılahında ise, *harfin mahreçten çıkarken sesinin aldığı nitelik ve özelliğe sıfat* denir. Yani mahrecinden çıktığında oluşan yumuşaklık ve sertlik, zayıflık ve kuvvetlilik, uzunluk ve kısalık, incelik ve kalınlık gibi harfleri birbirinden ayıran özelliklere harflerin sıfatları denir.⁵ Bir harf, telaffuz olunurken kendi mahrecinden çıkıp çıkmadığı sahip olduğu sıfatlarından bilinir. Onun için de sıfat önemli bir ölçüdür. Mahreçleri bir olan harfler sıfatları vasıtasıyla birbirlerinden ayırt olunur. Harflerin sıfatları iyi bilinmezse mahreci bir olan harfler birbirinden fark edilmez ve aynı sesi verirler. Meselâ, aynı mahreç bölgesinden çıkan bâ/ب harfi ile mîm/م harfleri sıfatları sayesinde birbirlerinden ayırt edilirler.

Sıfatlar ile harflerin, kuvveti, zayıflığı, kalınlığı, inceliği, yumuşaklığı ve sertliği gibi özellikleri bilindiği gibi, harflerin telâffuzunda da onlara ayrı bir ahenk ve güzellik verir ve kulağa hoş gelmelerini sağlar. Burada şunu ifade etmek gerekir, harfin sıfatı mahreçten çıkarken aldığı niteliklerdir. Bu da uygulamada daha çok harfin sakin haldeki telaffuzundan anlaşılır. Harfin sükûnunun akması veya akmaması esas alınır. Eğer harf sakin okunurken sükûnu akıyorsa buna rihvet denir. Telaffuz olunurken sükûn akmıyorsa buna da şiddet denir. Buradaki şiddetten maksat kuvvet demek değildir. Mahrecin tıkanması ve nefesin kesilerek tutulmasına yani inkıtaa uğramasına denir. Harflerin sıfatları birçok yönden ele alınmış ve kısımlara bölünmüştür; bunları lâzımî/aslı ve ârizî sıfatlar, kuvvetli ve zayıf sıfatlar, birbirine zıt ve zıt olmayan sıfatlar diye üç ana bölümde ele almaya çalışacağız.

1. Lâzımî/Aslı ve Ârizî Sıfatlar

1. 1. Lâzımî/Aslı Sıfatlar

Harfin bizzat kendisiyle (kâim) var olan, değişmeyen ve ondan ayrılmayan sıfatlara denir. Bunlara zatî ve vacip sıfatlar da denir.⁶ Lâzımî sıfatlar şunlardır: *cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye, isti'lâ, inhifâd, utbâk, infitah, kalkale, safîr, ğunne, tefeşşî, tekrîr ve istitâle*.⁷ Harflerin lâzımî sıfatları terk edilmez. Çünkü bunlar harflerin zatlarına has olan ve yapılarıyla doğrudan alâkası olan, değiştirilmez ve tağyir edilmez sıfatlardır. Harfin asli sıfatı olan bu sıfatlar kalktığında harfin zatı da kalkar. Bu da harfin yok olması demek olacağından, bu durumda meydana gelen hata büyük bir hata (lahn-ı celî) olmuş olur ki, bu Kur'ân tilâvetinde caiz görülmemiştir.⁸

⁵ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul, 2008, s. 197.

⁶ Karaçam, K. *Okunma Kaideleri*, s. 199; Ünlü, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, Ankara, trs., s. 49.

⁷ Karaçam, K. *Okunma Kaideleri*, s. 200.

⁸ Karaçam, K. *Okunma Kaideleri*, s. 199.

1.2. Ârızî Sıfatlar

Harfin aslından ve zatından olmayan, ondan ayrılması mümkün olan ve değişebilen sıfatlara denir. Ârızî sıfatlar şunlardır: *Tefhîm, terkîk, idğâm, ihfâ, ızhâr, kalb, medd, vakf, sekte, hareke, sükkûn*.⁹ Ârızî sıfatlar harflerin zatlarına mahsus olmadıkları ve doğrudan yapılarıyla alakası olmadıkları için bu tür okuyuşlar hatalı olsa dahi terkedilmesinde ve değiştirilmesinde harf ortadan kalkmaz. Bu tür hatalı okuyuşlara, küçük hata anlamına gelen, lahn-ı hâfî denir ve lâzımî sıfatların terkindeki gibi büyük hata olmuş olmaz. Ancak bu tür hatalardan da sakınmak gerekir.¹⁰

2. Sıfatların Kısımları

Harflerin sıfatları, kuvvet ve zayıflıkları bakımından iki kısma ayrılırlar:

2.1. Kuvvetli Sıfatlar

Cehr, şiddet, isti'lâ, itbâk, ismât, sâfîr, kalkale, tekrir, tefeşşî, istitâle, ve ğunne sıfatları kuvvetli sıfatlardır.¹¹ Bu sıfatlardan bir veya birkaçını taşıyan harflere kuvvetli harf denir.¹² el-Mer'âşî bu sıfatlar arasında da kuvvet bakımından farklar bulunduğunu söyleyerek bunlar içerisinde en kuvvetli sıfatın kalkale olduğunu belirtir.¹³

2.2. Zayıf Sıfatlar

Hems, rihvet, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk, lîn, hafâ sıfatları zayıf sıfatlardır.¹⁴ İçinde zayıf sıfatı bulunan harflere zayıf harfler denir.¹⁵ Harflerin sıfatları, zıddı olan ve zıddı olmayan sıfatlar bakımından iki kısma ayrılırlar:

3. Zıddı Olan ve Zıddı olmayan Sıfatlar/ صفات غير متضادة - صفات متضادة

3.1. Zıddı Olan Sıfatlar/ صفات متضادة

İki sıfatın aynı harfte bir arada bulunması imkânsız olan sıfatlardır. Bunlar, *hems-cehr, rihvet-şidde-beyniyye, isti'lâ-istifâle, itbâk-infitâh, tefhîm-terkîk, ismât-izlâk, ihfâ-ızhâr* sıfatlarıdır.¹⁶

3.2. Zıddı Olmayan Sıfatlar/ صفات غير متضادة

Aynı harfte bir arada bulunmaları mümkün olan sıfatlardır. Bunlar, *kalkale, safîr, tefeşşî, istitâle,*

⁹ Karaçam, K. *Okunma Kaideleri*, s. 201.

¹⁰ Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1370/1951, I, s. 100; Karakılıç, Celâlettin, *Tecvîd İlmî Kur'ân-ı Kerim Okuma kaideleri*, Ankara, 1977, s. 111-112.

¹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye fi Tecvîdi'l-Kıraâe*, (Thk.: Ahmed Hasen Ferhât), Amman, 1417/1996, s. 18; Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî, *Cühdü'l-Mükil*, (Thk.: Sâlim Kaddûrî el-Hemed), Amman, 1417/1996, s. 165; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 91.

¹² Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 166.

¹³ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 166; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 80.

¹⁴ Mekkî, *er-Ri'âye*, s. 18; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 165; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 91.

¹⁵ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 166.

¹⁶ Sibeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osman, *el-Kitâb*, (Thk.: Abdüsselâm Muhammed Harun), Kahire, 1408/1988, 3. Baskı. IV, s. 434-436; ed-Dânî, Ebu Amr Osman b. Said, *et-Tahdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd*, (Thk.: Ğânim Kaddûrî el-Hemed), Daru Ammar, Ürdün, 1421/2000, s. 105; İbnü'l-Cezerî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, (Thk.: Ali Muhammed Deba'), Mısır, trs., I, s. 202-205; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 68.

tekrir, lîn, inhirâf, ve ğunne sıfatlarıdır.¹⁷

II. Sıfatların İncelenmesi

Harflerin kaç sıfatı olduğu hususunda bir görüş birliği yoktur. Âlimlere göre sıfatların sayısı on dört ile kırk dört arasında değişmektedir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'de 16, et-Temhîd'de 34, zikretmiştir. Mekkî, er-Ri'âye'de 34, el-Halil b.Ahmed 44, es-Sehâvî 16, Birgivî 14, el-Mer'âşî 17, olduğunu söylemişlerdir.¹⁸ Biz burada fazla ayrıntıya girmeden dil ve tecvîd ulemasının üzerinde birleştikleri en önemli olanlarını incelemeye çalışacağız.¹⁹

1.Zıddı Olan Sıfatlar/ صفات متضادة

1.Cehr/الجهر ve Hems/الهمس

Cehr: Sözlükte, “söz söylerken sesi yükseltmek”²⁰ demek olan cehr, istilahta, “harf hareke ile telâffuz edildiğinde, nefesin tutularak harekenin akmadan sesin çıkmasına”²¹ denir. Cehr kuvvetli bir sıfattır.²² Bu sıfatın harfleri, hems harflerinin dışındaki şu on dokuz harftir: “ ظَلُّ قَوْ رِبْضٌ إِذْ غَزَا جُنْدٌ ” Bunlara, hurûf-u mechûre “الحروف المجهورة” denir. Bu harfler telâffuz edilirken mahrece kuvvetlice basıldığı için, nefesin tamamı veya çoğu tutularak kuvvetli ve yüksekçe bir sesle çıkarılır.²³ Şu altı harf sakin veya şeddeli okunduklarında nefesin tamamı tutulur:

Hemze/ء, bâ/ب, cim/ج, dâl/د, tâ/ط, kaf/ق. Diğer altı cehr harfinde ise nefes tamamen tutulmaz, yalnız bir kısmı tutulur.²⁴ Cehr sıfatının zıddı hems'tir.

Hems, sözlükte, “ yumuşak ve çok az işitilen gizli ses”²⁵ anlamına gelir. Cehrin zıddı olup harfin telâffuzu anında sesin işitilmemesi veya zayıf işitilmesi²⁶ demektir. Istilâhta, “harf hareke ile okunduğu zaman, mahreçteki temasın zayıflığı ve mahreçte aralık kalması nedeniyle, nefesin harfle beraber akıp çıkmasına” denir.²⁷ Hems, zayıf sıfatlardan olup harfleri şunlardır: “فَحْتَهُ شَحْسٌ سَكَنٌ” Bunlara hurûf-u mehmûse “الحروف المهموسة” denir.²⁸ Bu harflerin zayıflıkları aynı olmayıp, aralarında fark vardır. Meselâ, “ص” ve “ح” harfleri diğerlerinden daha kuvvetlidir.²⁹ Hems ile cehr sıfatları arasındaki fark: Hurûf-u mehmûse'ler çıkarken, mahrece temasları zayıftır. Hurûf-u mechûre'ler ise çıkarken mahrece kuvvetlice dayanıp temas ederler. İşte bunlardan dolayı da, harf hareke ile telâffuz

¹⁷ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 68.

¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Mukadimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*, (Haz.: M. Sadi Çöğenli, yrs), 2000, s. 5; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmî't-Tecvîd*, (Thk.: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad, 1405/1985., s. 97; Mekki, *er-Ri'âye*, s. 115; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 141.

¹⁹ Sibeveyh, *el-Kitab*, IV, s. 434-436; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 105; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 202-205.

²⁰ Ahterî, I, s. 216; Muallim Nâcî, s. 332.

²¹ Mekkî, *er-Ri'âye*, s. 116; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 141.

²² Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 141.

²³ Sibeveyh, IV, s. 434; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 141; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 110.

²⁴ Karakılıç, *Tecvid İlmî*, s. 34.

²⁵ Ahterî, II, s. 463; Muallim Nâcî, s. 944.

²⁶ Karaçam, K. Okunma Kaideleri, s. 201; Sağman, *Sağman Tecvidi*, s. 19.

²⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 434; Mekkî, *er-Ri'âye*, s. 116; Hemezânî, *et-Temhîd*, s. 250.

²⁸ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 141.

²⁹ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 142.

Rihvet-i Mehmûse (Hem rihvet hem de hems sıfatlı harfler): Bunlar “ك” ve “ت” harflerin dışındaki, şu mehmûs harflerdir; ف، ه، ص، ش، س، خ، ح، ث. Bu harfler sükûn ile okunduklarında, harfin sesi tamamen akar.⁴¹

Beyniyye/البينية sözlükte, “ara, orta, ikisinin ortası”⁴² manasında olup, şiddet ile rihvet ortasında yani, zayıf ve kuvvetli arasında bir sıfat demektir. İstilâhta ise, “beyniyye sıfatlı harflerden birini okurken, sesin ne tamamen akması ne de tamamen tutulması hâline beyniyye”⁴³ denir. Beyniyye sıfatı, zayıf ile kuvvetli arası bir sıfattır. Harfleri şunlardır: “لُئْ” “عُمَرْ”, “ر”, “ن”, “م”, “ع”, “ل”, “ن”, “ر”. Bunlara “الحروف البينية” ve “المتوسطة” denir.⁴⁴

3. İsti'lâ/الأستعلاء, İstifâle/الإستفالة

İsti'lâ: Sözlükte, “yükselmek, üstün ve galip gelmek”⁴⁵ manalarına gelen isti'lâ, harf okunduğunda dilin üst damağa kalkmasına denir. İstilâhta, “harfin tilâveti esnasında dilin kökü ile birlikte üst damağa yükselmesine”⁴⁶ denir. İsti'lâ, kuvvetli bir sıfattır. Harfleri şu yedi harftir: ح، ج، ش، ي، ك، خ، ح. İsti'lâ harflerine الحروف المستعلية denir⁴⁷. İbnü'l-Cezerî bu harflere “hurûf-u mufahhame” الحروف المفخمة demektedir.⁴⁸ Saçaklızade'ye göre isti'lâda dil kökünün yükselmesine itibar edilir. Dilin diğer kısmının yükselmesi önemli değildir. Çünkü “ج، ش، ي” harfleri de dilin ortasından çıktıklarından isti'lâ harflerinden sayılmamışlardır.⁴⁹ İsti'lâ harflerinin tamamının kalın okunmasında görüş birliği olduğundan kalın (tefhim) okunmaları vaciptir.⁵⁰ İsti'lânın zıddı, istifâle (inhifâd) sıfatıdır.

İstifâle, sözlükte, “aşağı inmek ve alçalmak”⁵¹ manalarına gelen istifâle, dilin yükselmeyip ait çenede kalmasına denir.⁵² İstilâhta, “harfin telâffuzu esnasında dil kökünün üst damağa yükselmeyip aşağıda kalmasına” denir⁵³. İstifâle, zayıf bir sıfattır. Harfleri, isti'lâ harflerinin dışındaki kalan diğer harflerdir ki şu cümle içinde bulunan tüm harflerdir: **أَنْشِرُ حَدِيثَ عِلْمِكَ سَوْفَ تَجْهَزُ بِدَا:**

⁴¹ Karakılıç, *Tecvid İlmî*, s. 39.

⁴² Muallim Nâcî, s.,181.

⁴³ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 144.

⁴⁴ Hemezânî , Ebû'l-'Alâ el-Hasen b. Ahmed, *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*, (Thk.: Cemaluddin Muhammed Şeref-Mecdî Fethî es-Seyyid), Darü's-Sahabe, Kahire, 1426/ 2005, s. 251; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 145.

⁴⁵ Ahterî, I, s. 35; Muallim Nâcî, s. 62.

⁴⁶ Mekkî, *er-Ri'âye*, s. 123; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 151.

⁴⁷ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s.151.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 210.

⁴⁹ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s. 152.

⁵⁰ Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s. 206.

⁵¹ Ahterî, I, s. 405.

⁵² Karakılıç, *Tecvid İlmî*, s. 40; Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s. 207.

⁵³ Mekkî, *er-Ri'âye*, s. 123; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mükil*, s.151.

Bunlara müstefil/مستفل, münhafid/منخفض de denir.⁵⁴

4. Itbâk/الإطباق, İnfitâh/الإنفتاح

Itbâk: “Sıkıştırmak, yapıştırmak, örtmek”⁵⁵ gibi manaları olan itbâk sözlükte, dilin üst damağa yapışmasına denir.⁵⁶ Tecvîd istilâhında, “harfin telâffuzunda, dil kökü ve ortasının kalkıp üst damağın dilin ortasına yapışmasına ve sesin sıkışıp akmamasına”⁵⁷ denir. Itbâk, kuvvetli bir sıfattır. Itbâk sıfatlı harfler şu dört harftir: ص, ض, ط, ظ. Bunlara الحروف المطبقة denir. Itbâk’ın zıddı, infitâh sıfatıdır.

İnfitâh; “açılmak”⁵⁸ anlamına gelen infitâh, sözlükte, harfin telâffuzu esnasında dil ile üst damak açılmasına denir.⁵⁹ İstilâhta ise, “itbâkın zıddı demek olup; harf telâffuz edilirken dilin ortası ile üst damağın yapışmayıp ikisi arasında bir boşluğun oluşmasına ve sesin bu boşluktan akıp çıkmasına”⁶⁰ infitâh denir. İnfitâh, zayıf bir sıfat olup harfleri şu yirmi dört harftir: أ، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، هـ، و، ی. Bunlara hurufu’l-münfetiha/الحروف المنفتحة denir. Itbâk sıfatının zıddıdır.⁶¹ İnfitâh sıfatı, istifâle sıfatından daha geniş kapsamlıdır. Her istifâle harfi aynı zamanda infitâh harfi olduğu halde, her infitâh harfi istifâle harfi değildir. Meselâ, ق، غ، خ harfleri infitâh harfleri oldukları halde, istifâle harflerinden değildir.⁶²

5. İzlâk/الإذلاق, İsmât/الإصمات

İzlâk/ذلق; “uç, bir şeyin ucu, dilin ucu, kolaylık”⁶³ manalarına gelmektedir. Nitekim dil ve dudak ucundan çıkan “فَرَّ مِنْ لَبْنٍ” harflere “zülkiye, zevlekiye” denir. Sözlükte ise “bir şeyi hızlı, süratli atmaya izlâk denmektedir.⁶⁴ İstilahta ise, “harfi telâffuz ederken dilin hızlı olmasına” izlâk⁶⁵ denir. Bu sıfatın harfleri yukarıdaki ibarede geçen: ب، ر، ف، ل، م، ن harfleridir. Bunlara, müzlika/مذلفة denir. Harflerin en hafifi ve en kolayı bu harflerdir.⁶⁶ İzlâk sıfatının zıddı, ismât sıfatıdır.

İsmât/الإصمات: sözlükte, “susturmak, konuşurmamak, men etmek”⁶⁷ manalarına

⁵⁴ Saçaklızâde, *Cühdü’l-Mükil*, s.151.

⁵⁵ Ahterî, I, s. 48; Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s. 208.

⁵⁶ Karakılıç, a.g.e.s.,40.

⁵⁷ Mekkî, *er-Ri‘âye*, s. 122; Saçaklızâde, *Cühdü’l-Mükil*, s. 152.

⁵⁸ Ahterî, s. 77; Muâllim Nâcî, 129.

⁵⁹ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 40; Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s. 208.

⁶⁰ Mekkî, *er-Ri‘âye*, s. 123; Saçaklızâde, *Cühdü’l-Mükil*, 208.

⁶¹ Saçaklızâde, *Cühdü’l-Mükil*, s. 152; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 41.

⁶² Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s. 209.

⁶³ Ahterî, s. 22.

⁶⁴ Ahterî, s. 22; Mekkî, *er-Ri‘âye*, s. 136.

⁶⁵ Mekkî, *er-Ri‘âye*, s. 136; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 45.

⁶⁶ Mekkî, *er-Ri‘âye*, s. 136.

⁶⁷ Ahterî, I, s. 47; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 45.

mukalkil “الحروف المقلقة” denir.

2. Safir/“الصفير”

“İslık, avaz ve kuş sesi” manasına gelen safir, sözlükte, “kuş sesine benzer ince ve güzel ses”⁷⁶ demektir. İstılahta, “tilâvet esnasında, harfle birlikte mahreçten ıslığa benzer bir sesin çıkmasına”⁷⁷ safir denir. Safir, kuvvetli bir sıfat olup harfleri şunlardır: ص، س، ز. Bunlara *hurûf-u safire*/الصفيرة الحروف denir.⁷⁸

3. Tefeşşî/التفشي

Sözlükte “yayılmak, genişlemek, dağılmak” anlamına gelen tefeşşî istlahta, “harf telâffuz edildiği zaman dil ile üst damak arasından rüzgarla birlikte harfin sesinin dağılıp yayılarak çıkmasına”⁷⁹ denir. Bu sıfat şin/ش harfine ait bir sıfattır. Şin harfinin tefeşşî harfi olduğuna dair âlimler arsında görüş birliği vardır.⁸⁰ Şin harfi tefeşşî sıfatından dolayı kuvvetli harflerden sayılır.⁸¹ Bazı âlimler, “ث، ر، س، ش، ص، ض، ف، م” harflerini de tefeşşî harflerinden saymışlarsa da bu konuda bir ittifak yoktur.⁸²

4. İstitâle/الإستطالة

“Uzun olmak, uzamak”⁸³ anlamına gelen istitâle, sözlükte, harf okunduğunda sesin uzatılmasına denir. Tecvîd ıstılahında, dâd/ض harfi okunduğunda, dilin yan tarafının evvelinden sonuna kadar, lâm’ın mahrecine varıncaya kadar sesin mahreçte uzatılmasına”⁸⁴ istitâle denir. İstitâle sıfatı dâd/ض harfine has, kuvvetli bir sıfattır. Dâd harfine müstefîle/المستطيلة denir.

5. Tekrîr/التكرير

Sözlükte, “tekrar etmek” demek olan tekrir, istılahta, “râ/ر harfi okunurken dil ucunun üst damağa yapışıp sürçer gibi titremesine”⁸⁵ denir. Tekrir sıfatı râ/ر harfine has kuvvetli bir sıfattır.⁸⁶ Râ/ر harfine “mükerrir” denir. Râ/ر harfi telâffuz edilirken dili ucunu damaktan ayırmadan okuyup titremesine engel olunmalı.

6. Lîn/اللين

⁷⁶ Muallim Nâcî, s. 512.

⁷⁷ Mekkî, *er-Riaye*, s. 124; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukil*, s. 156.

⁷⁸ Zekeryyâ el-Enşârî, *Şerhu'l-Mukaddime*, s. 52.

⁷⁹ Mekkî, *er-Riaye*, s. 135; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukil*, s. 158.

⁸⁰ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s.44; Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s.216.

⁸¹ Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukil*, s. 42.

⁸² Hemezânî, s.105; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I. S. 205; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukil*, s. 158.

⁸³ Ahterî, I, s. 35; Muallim Nâcî, s. 60.

⁸⁴ Mekkî, *er-Riaye*, s. 134; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukil*, s. 159; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 44.

⁸⁵ Mekkî, *er-Riaye*, s. 130; Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukil*, s. 156.

⁸⁶ Mekkî, *er-Riaye*, s. 135; *et-Temhîd*, s. 105.

Sözlükte “yumuşaklık”⁸⁷ demektir. Tecvîd ıstılahında, “harfin telâffuz esnasında mahreçten, yumuşak ve kolaylıkla çıkıp okunmasına “lîn”⁸⁸ denir. Lîn harfleri, vâv/و ve yâ/ی harfleridir. Vâv/و il yâ/ی harfleri sakin, kendilerinden önceki harfin harekesi fetha olduğunda lîn harfleri olmuş olurlar. “يَوْمٌ، عَلَيْهِمْ، يَوْمَانِ” lâfızlarındaki vâv/و ve yâ/ی lar gibi.⁸⁹ Bu harflere “lînî”/“لَيْنِي” veya “الحرف اللين” denir.

7. Ğunne/الغنة

Sözlükte, “burun içinden çıkan ve genizden gelen ses, genizden konuşmak” demek olan ğunne, ıstılahta, “ğunne harfi olan mîm/م ve nûn/ن harflerini telâffuz ederken genizden gelen sesedir.⁹⁰ Ğunne, mîm/م ve nûn/ن harflerine has ve kuvvetli bir sıfattır. Bu harflere “ğunneviyye” “الحروف الغنوية” denir.

8. İnhiraf/انحراف

İnhiraf sözlükte, “dönme, bir tarafa eğilmek, bir yana meyletmek” anlamına gelmektedir.⁹¹ İnhiraf’ın terim anlamı ise, “ harf telaffuz edilirken, harfin dil ucuna veya arkasına doğru meyletmesine” denir. Bu özelliğe sahip iki harf vardır: Râ/ر ve lâm/ل harfleri. Söz konusu bu iki harf okunurken, râ/ر harfinde dil arkaya doğru, lâm/ل harfinde ise dil uca doğru meyleder.⁹²

Sonuç

Allah Teâla iradesini yarattıklarına çeşitli yollarla bildirmiştir. İnsanlara da tarihte olduğu gibi peygamberleri vasıtasıyla açıklamıştır. En son olarak insanlığa saadet kaynağı olarak Kur’ân-ı Kerimi göndermiştir. Kur’ân’ın dilini de Arapça olarak seçmiş ve bu dille insanlığa ebedî saadet yasalarını bildirmiştir. Her yönüyle mucize olan Kur’ân lâfzı ile de bir mucizedir. Belki de Kur’ân’ın bu özelliğine uygun olarak, her yönüyle zengin bir dil olan Arapça tercih edilmiştir. Çünkü Kur’ân’ın lafzında, manasına uygun olarak, eşsiz bir ahenk, ölçü ve sesle ifade edilebilecek bir sanat yönü vardır. Kur’ân’ın bu ahenk ve ruha huzur veren yönüne uygun olarak okunması gerekir. Nitekim Allah Teâla bunu bizden şu emriyle istemektedir: “ Kur’ân’ı tertil ile oku.” (Müzzemmil, 4) Tertil ise Kur’ân’ı doğru okuma sanatıdır. Kur’ân’ın tertil üzere okunması için de indiği dili harflerinin çok iyi bilinmesi ve buna uygun bir şekilde okunması ile mümkün olur.

⁸⁷ Ahterî, II, s. 248; Muallim Nâcî, s. 665.

⁸⁸ Mekkî, *er-Riaye*, s. 126; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 46.

⁸⁹ Mekkî, *er-Riaye*, s. 126; Karaçam, *K. Okunma Kaideleri*, s.213.

⁹⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 434; Mekkî, *er-Riaye*, s. 131; Saçaklızâde, *Cuhdü'l-Mukil*, s. 163.

⁹¹ Ahterî, I, s. 74; Sâmi, *Kâmus-i Türkî*, I, s. 174.

⁹² Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s.46.

Kur'ân harflerinin çok değişik ve zengin özellikleri olduğu gibi başka birçok dilde olmayan yapıya sahiptir. Bundan dolayı, bu harflerden her birinin kendine has çıkış yerleri (mahreç) olduğu gibi her birinin sıfatları da vardır. Harfler bu mahreç ve sıfatlara uygun olarak telaffuz edilirse işte o zaman kelimenin taşıdığı gerçek manaya uygun olarak okunmuş olur. Eğer bu hususlar göz önünde bulundurulmazsa birçok hata yapılmış olur. Öyle ki bir harf başka bir harfin sesiyle veya sıfatıyla okunduğunda, bir hareke ve harf değişikliğinde başka anlamlara gelebilir.

Bu çalışmamızda şu sonuca vardık ki Kur'ân'ın nüzulüne ve tertiline uygun, sahih ve hatadan salim okumada harflerin mahreç ve sıfatlarının bilinmesi en temel esastır. Çünkü birçok âlimin de işaret ettiği gibi, harflerin mahreçleri mizan mesabesinde, onları ölçen birer ölçüdür. Sıfatlar ise sağlamını bozduğundan, iyisini kötüsünden ayıran, kıymet derecesini bildiren birer mi'yar mesabesinde. Onlarla kalını inceden, zayıfı kuvvetliden, yumuşağı sert olanından ayırt edilir.

Harfin mahrecinin bilinmesi ile kemiyeti yani niteliği ve ölçüsü bilinir. Bunlar ölçüsünde olmaz yani mahrecinde çıkmazsa eksik veya fazlalık olursa hata (lahn) olmuş olur. Kur'ân, lahn ile okumak ise caiz değildir. Sıfatları bilinmesiyle de harflerin keyfiyetleri yani, nitelikleri bilinir. Ayrıca mahreçte müşterek olan harflerin arasını ayırmak mümkün olduğu gibi, kuvvetli ve zayıf harfleri bilmek ve mahreçleri müşterek olan harflerinde lafızlarının güzel bir şekilde eda etmek gibi faydalar sağlar. Sonuç olarak Kur'ân'ın tecvîd kurallarına uygun tilaveti, harflerin mahreç ve sıfatlarının iyi bilinmesi ve uygulanması ile mümkündür.

Kaynakça

Ahterî, Mustafa b. Şemsuddin el-Karahisarî, *Ehterî-i Kebir*, İstanbul, 1310 h.

Aliyü'l-Kârî, Molla Ali b. Sultan Muhammed, *el-Minehü'l-Fikriyye Şerhü'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Mısır, 1367/1948.

Altikulaç, Tayyar, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, Ankara, trs.

el-Bikâî, Burhaneddin b. İbrahim b. Ömer b. el-Hasen, *el-Kavlü'l-Müfid fi Usûlü't-Tecvîdli Kitabi Rabbina'l-Aziz*, (Thk.: Hayrullah eş-Şerif), Beyrut, 1416/1995.

el-Birgivi, Muhammed b. Pir Ali, ed-Dürrü'l-Yetim fi't-Tecvîd, (Thk.: Muhammed Abdulkadir Halef), yrs, trs.

Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah (Tacü'l-Lüğa ve Sıhahü'l-Arabiyye)*, (Thk.:Abdulğafur Attar), Beyrut, 1972.

- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Bursa, 2007.
- ed-Danî, Ebu Amr Osman b. Said, *et-Tahdîfî'l-İtkânive't-Tecvîd*, (Thk.: Ğânim Kaddûrî el-Hamed), Daru Ammar, Ürdün, 1421/2000.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996.
- Durmuş, İsmail- SARI, Mehmet Ali, "*Harf*", *DİA*, XVI/158-165, İstanbul, 1997.
- el-Ensârî, Zekerîyyâ, *Şerhu'l-Mükaddimeti'l-Cezeriyye fî İlmi't-Tecvîd*, (Ta'lik.: Muhammed Feyât Sabbâğ), Şam, 1416/1996.
- el-Ferahidî, el-Halil b. Ahmed *Kitabü'l-Ayn*, (Thk.: Abdülhamid Hindavî), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2002.
- el-Hamed, Ğânim Kaddûrî, *ed-Dirâsâtü'-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, Amman, 1428/2007.
- el-Hemezânî, Ebû'l-'Alâ el-Hasen b. Ahmed, *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*, (Thk.: Cemaluddin Muhammed Şeref- Mecdî Fethî es-Seyyid), Darü's-Sahabe, Kahire, 1426/2005.
- İbnü'l Cezerî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed, *en- Neşrfi'l-Kıraâti'l-Aşr*, (Thk.: Ali Muhammed Deba'), Mısır, trs.
- _____, *et-Temhîd Fî İlmi't-Tecvîd*, (Thk.: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad, 1405/1985.
- _____, *Mukadimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*, Haz.: M. Sadi Çöğenli, yrs, 2000.
- İbnü'l Cinnî, Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî, *Sirru Senaeti'l-İ'râb*, (Thk.: Hasan Hindavî, Daru'l-Kalem), Dimaşk, 1413/1993.
- Kara, Ömer, *Kur'ân Fonetigi -tilavet sanatı-*, İstanbul, 2012.
- Karakılıç, Celâlettin, *Tecvîd İlmi Kur'ân-ı Kerim Okuma Kaideleri*, Ankara, 1977.
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul, 2008.
- el-Kurtûbî, Abdülvehhab b. Muhammed, *el-Mûdih fî't-Tecvîd*, (Thk.: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman), 1421/2000.
- Mekkî, Ebi Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye fî Tecvîdi'l-Kıraâe*, (Thk.:Ahmed Hasen Ferhât), Amman,1417/1996.
- _____, *el-Kesf an Vücûhi'l-Kıraâti's-Seb' ve İlelihâ ve Hicecihâ*, (Thk.: Muhiddin Ramađan), Beyrût, 1401/1981.
- Mekkî, Muhammed, *Nihayeti'l-Kavli'l-Müfid*, Mısır, 1420/1999.
- Muallim Naci, *Luğât-ı Nâcî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.

- Râzî, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdilkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, 1986.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşî, *Cuhdü'l-Mükill*, (Thk.: Sâlim Kaddûrî el-Hemed), Amman, 1417/1996.
- Sarı, Mehmet Ali, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, trs.
- Sibeveyh, Ebu Bîşr Amr b. Osman, *el-Kitâb*, (Thk.: Abdüsselâm Muhammed Harun), Kahire, 1408/1988, 3. Baskı.
- Sofuoğlu, Mehmet, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, İstanbul, 1988.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1370/1951.
- _____ , Celâlüddin Abdurrahman, *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâm'i*, (Thk.: Abdulâli Salim Mükerrerem), Kuveyt, 1400/1980.
- Şemsettin, Sâmi, *Kamus-u Türkî*, İstanbul, 1317.
- Ünlü, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, Ankara, trs.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, 4. Baskı, Beyrut, 1424/2003.
- Zihnî, Mehmed, *el-Kavlü's-Sedîd fî İlmi't-Tecvîd*, İstanbul, 1316.